

פתח דבר

המחקרים שכונסו בחוברת זו הוצגו בחורף 2007 ביום עיון של העמותה "אוריינות ושפה" במכללת לוינסקי. ליום העיון נבחרו מחקרים העוסקים בהתפתחות וחינוך בגיל הגן בתחומי דעת שונים, בילדים ממשרעת גילית רחבה טרום בית-ספרית, וממיצב חברתי-כלכלי מגוון. כל המחקרים (פרט לראשון) נערכו בישראל על ידי חוקרים מישראל, ולפיכך הם משקפים את התרבות, החינוך והשפה המקומיים ואינם נשענים על חקר אוכלוסיות אחרות. אין בדעתי לטעון שלא ניתן ללמוד על ילדי ישראל ממחקר שנעשה בהקשר תרבותי אחר. ובכל זאת... ד"ר ג'יימס הקמן (James Heckman), חתן פרס נובל לכלכלה לשנת 2000, טוען כי ההשקעה בחינוך בגיל הרך משתלמת לחברה. להערכתו, חינוך גני באיכות גבוהה המכשיר את הילד ללמידה בבית הספר נושא תשואה גבוהה יותר מאשר מאמצי תיקון מאוחרים של נזקים שנגרמו עקב חינוך גני לקוי או חסר. הוא כותב: "השאלה המהותית היא כיצד להשתמש בתבונה במשאבים. העדויות המבוססות ביותר תומכות בעיקרון: השקע בצעירים ביותר... אם נתמקד רק ברווח הכספי, בכל שנה ההשקעה בחינוך בגיל הרך נושאת תשואה של 15-17 אחוזים". המחקר בארצות שונות מצביע על כך שהשקעת המדינה בתכניות חינוך בגן ובהתערבויות גניות בקרב ילדים הגדלים בתנאים נחותים מבחינה חברתית-כלכלית מקדמת את הלמידה בבית הספר, מפחיתה הירדרדות לפשע בגיל הנעורים ומפחיתה תלות ברשויות הרווחה בבגרות. השקעה זו מעלה את האיכות של כוח העבודה במשק, מעלה את שכר העובדים ומקדמת את ההזדהות החברתית של אזרחי המדינה. בעולם גלובאלי, שבו התחרות על משאבים חוצה גבולות, מצבנו ביחס למדינות העולם צריך לעמוד על סדר היום.

לפי מקורות רשמיים כ-84% מן הילדים בני 3-5 בישראל, יהודים וערבים בשיעור דומה, משולבים במוסדות הלימוד. אחוז המשולבים עולה עם הגיל בטווח זה ומגיע ל-97% בקרב בני חמש. אף כי שיעורים אלו נראים גבוהים, הם נמוכים מהמקובל במרבית הארצות המפותחות, ודומים למצב בפורטוגל ובסלובניה, שהן מהעניות בארצות אירופה. בארצות מפותחות כגון צרפת, בלגיה, איטליה וספרד אחוז הילדים בגן מגיל שלוש קרוב ל-100%. בראשית שנות ה-80 של המאה העשרים הוחלט בישראל על החלת חינוך חובה (קרי: חינם) מגיל שלוש, החלטה שהייתה משווה את מצבנו לזה שבארצות המפותחות. אולם החלטה זו לא מומשה עד היום, וחינוך חובה חייב עדיין מוגבל לבני חמש. עם זאת, קיים סבסוד כגנים לאוכלוסיות נזקקות ולכן המצב בישראל אינו גרוע יותר מבחינה זו. גם ההשקעה בארץ בחינוך הקדם יסודי, במונחי אחוז מן התוצר המקומי הגולמי, נמוכה יותר מאשר במרבית ארצות אירופה וארה"ב, והיא מגיעה רק לכ-66% מזו שבארצות המפותחות.

ההשקעה הנמוכה בחינוך הקדם יסודי, בהשוואה לזו שבארצות המפותחות, מתבטאת במספר ילדים גבוה בכיתות הגן ובמיעוט המחנכים ביחס למספר הילדים. בדו"ח שהגישה ועדת קליין למשרד החינוך בשנת 2008, "ממחקר לעשייה בחינוך לגיל הרך", המליצה הוועדה ברוח המקובל בארצות המתקדמות לכלול 14-16 ילדים בכיתה גן לבני 3-4, ו-16-20 ילדים בכיתה של בני 5-6. בפועל כיתה גן בארץ מגיל 3 ואילך מונה עד 35 ילדים, נתון שאינו מאפשר מתן תשומת לב אישית, טיפוח רגשי ותנאי למידה נאותים לכל הילדים. ישנם הטוענים כי בארצות המזרח הרחוק הכיתות גדולות עוד יותר וההישגים אינם נמוכים, אולם הטוענים מתעלמים מן ההבדלים התרבותיים העמוקים אשר משמעים קושי רב יותר לנהל כיתה בארץ. בעשור האחרון החלה תזוזה בגישת משרד החינוך אל החינוך בגיל הרך. שינוי זה נתרם משיתוף פעולה גובר עם אנשי מחקר ממוסדות אקדמיים שהציגו עמדות מבוססות מחקר. התזוזה התגבשה בשנת 2005 לכדי הצהרת כוונה לפתח תכנית ליבה לגן הילדים, ובה ארבעה אשכולות: שפה ואוריינות, מדע טכנולוגיה ומתמטיקה, אמנויות וכישורי חיים. בעקבות זאת, ועדות שהורכבו מאנשי אקדמיה ואנשי משרד החינוך הכינו עד כה תכניות לימודים מחייבות ללשון ולאוריינות עבור דוברי עברית וערבית, למתמטיקה ולחינוך גופני. בתכניות אלו נקבעו תכנים מחייבים והישגים מצופים מן הילדים וכן מגוון דרכי הוראה והערכה בהתאמה לגיל הילדים. זהו שינוי שקשה להגזים בחשיבותו כי הוא משתית את תכנית הלימודים בגן על לקחים שהופקו ממחקרים חינוכיים בארץ ובעולם המצביעים על תרומת הלמידה בגן, ומקרב את תכנית הלימודים בגן הישראלי לזו שבגנים בארצות מפותחות רבות.

התזוזה הזו לא הביאה לשינוי בעצמה ובעומק המיוחלים. לדעתי, סיבה מרכזית לכך היא כי הוכנו תכניות לימוד תחומיות אולם לא נעשתה חשיבה מערכתית על בניית תכנית לימודים כוללת לגני הילדים. מן הגננות נדרש לקדם את הילדים יותר מאשר בעבר בתחומי דעת שונים מבלי לתת את הדעת על סדרי עדיפויות ועל מידת ההשקעה הנדרשת בזמן לימוד. כמו כן לא נאמר לגננות על מה הן יכולות לוותר ובמה רצוי שתצמצמנה. אלו שאלות ערכיות מן המעלה הראשונה. באופן מסורתי מוקדש בגן הילדים הישראלי זמן רב להכרת מורשת, דהיינו חגי ישראל וערב (בהתאמה לאוכלוסיית הגן) על מאכליהם, מנהגיהם וטקסיהם. כמו כן מוקדש זמן רב למשחק חופשי בחצר מתוך אמונה בחשיבות המשחק, ובעיקר המשחק הדרמטי, להתפתחות הילד. הגננות שחויבו להפעיל את תכניות הלימודים התחומיות ניצבות כיום בפני הכרעות קשות. כיצד ניתן להכיל את כל סל ההוראה הזה מבלי לפגוע בלימודי מורשת ובטיפוח המשחק, שהם מאושיות תרבות הגן הישראלי? קיימת גם התלבטות איזה תחום דעת חשוב יותר ובמה ראוי להשקיע יותר – באוריינות, במתמטיקה, בחינוך גופני, ובמה שעוד עתיד להגיע. עצם הצבת השאלה של יצירת סולם העדפה בין ערכי הגן המסורתיים לבין למידת מיומנויות, או בין תחומי דעת שונים, מראה עד כמה השאלה טעונה ומבהירה למה נוח לטאטא אותה מתחת לשטיח.

אני מייחלת למשרד חינוך המנוהל על ידי אנשים אמיצים המוכנים לדון בסוגיות אלו כדי לתכנן תכנית לימודים מערכתית ראויה, ולהילחם על חינוך גני באיכות גבוהה בישראל. ילדי

הגן, ובכללם ילדי הגן החרדים (שעל תכנית הלימודים שלהם עוד לא אמרתי דבר) והערבים, הם עתידנו.

המחקרים המוצגים בחוברת זו הם נדבך בספרות המחקרית המעניקה לקורא תובנות שעל בסיסן ניתן לשקול כיצד לקדם את התפתחות ילדי הגן וחינוכם.

איריס לוין